

Valašské muzeum v přírodě. Foto František Jaskula

Padesát let ochrany Beskyd

František Jaskula

Půl století. To je doba, za kterou se může krajina obývaná člověkem proměnit velmi výrazně. Před padesáti lety, přesněji 5. března 1973, byla vyhlášena chráněná krajinná oblast Beskydy. Tou dobou se „nadšeně“ budoval socialismus a mnohé dnes již nepředstavitelné záměry byly směřovány právě do Beskyd. Ať už to byla podpora chatové výstavby pro dělníky z Ostravska, nebo přeměna horských pastvin a luk na ornou půdu,

jakožto náhrada za pole zničená při těžbě uhlí. Rozvíjela se nová infrastruktura v údolích, lidé opouštěli dřevěnice s políčky na horských svazích a stěhovali se do center obcí. Na kopcích postupoval les a v údolích výstavba. Luk a pastvin, stejně jako ovcí, orchidejí a hmyzu, ubývalo. Pokud se podíváme do padesátileté historie CHKO, zjistíme, že s některými požadavky na využití krajiny se potýkáme dodnes a o jiných víme už jen od pamětníků.

Neradostný stav v počátcích

Pro Beskydy je zásadní jejich úžasný přírodní a krajinářský potenciál na straně jedné a na druhé straně jejich velká urbanizace. Před 50 lety se zde bouřlivě rozvíjela individuální chatová výstavba, výstavba rodinných domů, pane-

lových domů, průmyslových objektů a staveb zemědělské velkovýroby. Docházelo k plošným melioracím a „rekultivacím“ ladem ležících pozemků (často přírodně nesmírně cenných) coby náhrada za zábory zemědělské půdy v jiných částech kraje. Probíhala „dosocializace“

zemědělství, drobní vlastníci (v té době obdělávali asi 40 % zemědělských pozemků) přestávali hospodařit a na jejich místo nastoupila socialistická velkovýroba. Mizely meze s dřevinami, lesnictví upřednostnilo smrk bez ohledu na nastupující chřadnutí lesů spojené s obrovskou

imisi zátěží. Železné srdce republiky potřebovalo rekreační zázemí pro své pracovníky, a tak zde vzniklo na 360 velkých rekreačních středisek. Na Frenštátsku se ve více než kilometrové hloubce nachází obrovská zásoba černého zлата (tedy kvalitního černého uhlí), která by se přesto měla za každou cenu vytěžit...

V prvním desetiletí existence se Správa CHKO zaměřila především na obecnou ochranu přírody. Vyhlášení bylo prvním krokem, nyní bylo potřeba dostat poslání CHKO do povědomí obyvatelstva. V této době nebyla Správa vlastním orgánem ochrany přírody. Skutečnou rozhodovací pravomoc měl Severomoravský krajský národní výbor. Rezervace a památné stromy vyhlášovaly okresní národní výbory. Správa především připravovala podklady a koncepční materiály. Dnes se nám může zdát neuvěřitelné, že jednou z mála možností, jak zachovat krajinné hodnoty, byla aktivní spolupráce na tvorbě „konceptů dosocializace“ a lesních hospodářských plánů.

Pro osmdesátá léta je nejvýznamnějším faktorem ohrožení lesů imisemi a zahájení průzkumu těžby černého uhlí. Významná byla problematika asanace černých skládek. Většinu půdy obhospodařovalo 16 velkých družstev a statků. Zcelování, meliorace a rekultivace pozemků dostoupily do vyšších poloh. Tím došlo k ohrožení selských lesů, mokřadů, prameništ, snosů kamení s nelesní zelení. Správa pracovala na kategorizaci zemědělské krajiny, ta byla rozdě-

lena na území s prioritními zemědělskými zájmy, území kompromisně využívané a území, kde převažuje zájem ochrany přírody. Problémem byla i politika podpory drobným pěstitelům a chovatelům – vznikaly zahrádkářské kolonie a drobné stavby, které byly využívány jako rekreační objekty. Investoři, kteří při důlní nebo stavební činnosti poškodili zemědělský půdní fond (zejména ornou půdu), měli za povinnost provést někde jinde rekultivace a zemědělskou půdu tím nahradit. A tak se za úrodná pole zničená těžbou uhlí nebo pohřbená pod odvaly někde na Karvinsku měly jako náhrada rozorávat, a také se rozorávaly, louky a pastviny v Beskydech. Za deset let správa vydala na 500 stanovisek k takto uloženým povinnostem. Většinou se jednalo o přírodně velmi hodnotná území, dnes již zemědělsky naprosto bezcenná. Negativní dopad mělo zavádění nových technologií v hrazenářských úpravách na úkor šetrnějších tradičních způsobů, které vycházely z velkého podílu ruční práce. V této době také extrémně narůstaly požadavky na rozvoj cestovního ruchu. To nakonec vedlo k omezení nové rekreační výstavby a postupnému vyhlásování stavebních uzávěr pro chaty. Velká rekreační zařízení měla tehdy kapacitu 12 000 lůžek a již v době vyhlášení CHKO zde bylo 7000 objektů individuální rekreace. Následkem těchto uzávěr bylo převádění stávající lidové zástavby na rekreační chalupy. To přispělo k zachování starých roubených domů, které by jinak byly opuštěné, chátraly by a nakonec zanikly. O stavu prostředí svědčí skutečnost, že v roce 1980 bylo 47 % ploch lesních rezervací

Hořeček žltavý karpatský patří k našim nejohroženějším rostlinám. Foto Veronika Kalníková

poškozeno působením průmyslových exhalací. To vedlo k přehodnocení ochranných podmínek maloplošných chráněných území, která nyní měla sloužit pro sledování regeneračních procesů.

Zlom po roce 1989

Zcela průlomovým obdobím pro ochranu přírody se stala doba po listopadu 1989. Veřejnost jasně deklarovala svůj zájem o přírodu a zdravé životní prostředí. Nový moderní zákon o ochraně přírody a krajiny (zákon 114/1992 Sb.) radikálně změnil a posílil pozici správy CHKO. Následovalo vypsání dotačních programů zaměřených na mimoprodukční funkce krajiny, změny v zemědělské výrobě, navrácení zemědělských i lesních pozemků původním vlastníkům. Vliv na kvalitu ovzduší a tím i zdravotní stav lesů měl také útlum těžkého průmyslu.

Zároveň přichází mnoho dalších změn, které jsou opět velmi rychlé a představují ohrožení existence řady druhů a přírodních společenstev. Mezi ně patří rozvoj nových forem rekreačního využití území a upouštění od zemědělského využívání krajiny. Nevyužívané pozemky v horských partiích nenávratně zarůstají. Beskydy se zalesňují a přibývá zástavby.

Když byly po vstupu do Evropské unie Beskydy zařazeny mezi evropsky významné lokality, bylo najednou patrné, že to, co považujeme za běžné a normální, jako jsou naše bukové lesy plné jar-

Zbytky jedlobukového porostu v NPR Mionší. Foto František Jaskula

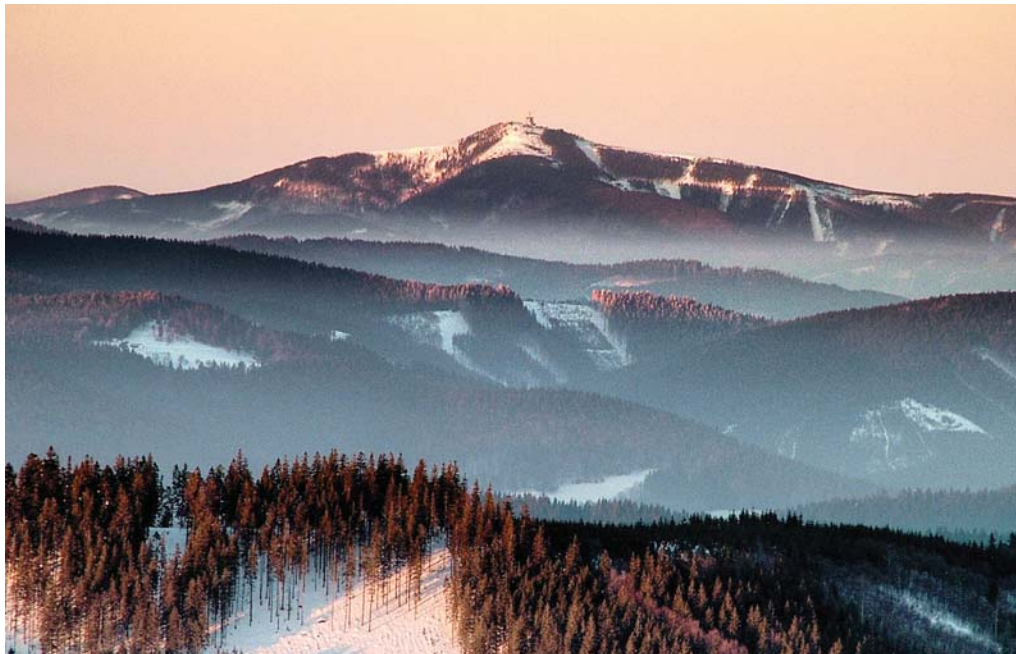

Monitoring chráněných druhů. Foto Veronika Kalníková

ních bylin nebo rozkvetlé ovsíkové louky, že to už v Evropě vůbec běžné není a že je potřeba chránit i taková stanoviště před velkoplošnými intenzivními způsoby hospodaření. Že moderní velké traktory se sekačkami nebo lesní harvestory s vyvážecími soupravami nám sice usnadní práci a zvednou zisky, na druhé straně po nich zůstane chudá krajina tvořená několika odolnými druhy. Žádná různorodost, žádná krása pro oči, žádné potěšení pro duši.

Dále zde vznikly dvě ptačí oblasti zaměřené především na lesní druhy. Zvláště ty umožnily výrazně ovlivnit lesní hospodaření s ohledem na ochranu ptáků. Dokonce i v hospodářských lesích začaly být ponechávány doupné stromy a zbytky cenných starých porostů. Za to vlastníci nově obdrželi finanční kompenzace.

Lysá hora – nejvyšší vrchol Beskyd. Foto František Jaskula

Dlouhodobě je v Beskydech řešena problematika ochrany velkých šelem a jejich monitoring a od roku 2000 také náhrady škod. Společně s vlastníky, hospodáři a nevládními ochrannými organizacemi se realizovala řada projektů. Za zmínku určitě stojí projekt návratu orla skalního nebo opatření na podporu tetřeva hlušce, jejichž součástí je také vybudování odchovny tetřevů a jejich následné vypouštění. Z evropských dotací byly podpořeny projekty na ochranu motýlů (LIFE for insect) nebo podporu lužních stanovišť v povodí Morávky. Mnoho úsilí bylo věnováno ochraně vodní fauny při vodohospodářských úpravách (například projekt Ryba a bagry) a také zadržování vody v krajině (od tvorby tůní pro obojživelníky až po podporu zasakování dešťové vody v lesích odstraňováním nepoužívaných lesních linek). V roce 2013 byla na části CHKO vyhlášena Beskydská oblast tmavé oblohy. Jedná se o druhý mezinárodní park tmavé oblohy na světě. Přibližně dvě třetiny oblasti leží na českém území a třetina na slovenském

Pro zachování charakteru krajiny a řady biotopů je extenzivní pastva ovcí naprosto zásadní.
Foto František Jaskula

Naproti všem změnám, které byly a budou, je zde něco (někdo), co je pro Beskydy jistotou, co tvoří kontinuum, co je pevným bodem... Beskydy by nebyly tím, čím jsou, bez svých hospodářů. Pracovitých lidí, kteří se starají o tisíce drobných zemědělských pozemků rozsetých v horách. Beskydské kouzlo je v návaznosti jejich práce, v předávání půdy z otce na syna, ve sdílení zkušeností a v jedinečnosti hospodaření každého z nich. Tím se Beskydy nejvíce liší od sudetských pohoří, kde byly tyto vazby často zpřetrhány. Stejně tak tady najdeme lesní správce a revírníky, kteří svou práci nevidí jen v pěstování dřevní hmoty, ale uvažují v mnohem širších souvislostech. I díky nim můžeme na horách potkat datlíky, jeřábky nebo rysa. Spolupráce ochrany přírody s hospodáři je nesmírně důležitá.

Radhošťský hřeben je oblíben turisty. Foto František Jaskula

Mělo to smysl

Vznik CHKO změny ve využití krajiny a ve způsobech hospodaření nemohl úplně zastavit, mohl však poskytnout čas na hledání možností nebo ve spolupráci s obcemi zabránit nejkontroverznějším záměrům, jako by bylo spuštění těžby uhlí. Později mohl nabídnout alternativy v lesním i zemědělském hospodaření formou finanční podpory z programu péče o přírodu a krajinu a dalších dotací.

Až časem se ukázalo další pozitivum vyhlášení chráněné krajinné oblasti. Ne samotná vyhláška, ne jenom zákonná omezení. Ale také její Správa. Jeden úřad, který po celou tu dobu shromažďuje, sdílí a vyhodnocuje informace a zkušenosti, má po ruce archiv a nejrůznější databáze. A hlavně má k dispozici ještě něco cennějšího. Pamětníky ochrany beskydské přírody. Jana Petřvalského a Danu Bartošovou. Dva zapálené ochranáře, kteří byli u počátku zrodu CHKO a dodnes se správou spolupracují.

Jejich zkušenosti, paměť, ochota pomáhat, znalosti terénu i souvislostí – to všechno pomáhá dávat ochraně beskydské přírody řád a pravidla.

Beskydy by tu byly i bez CHKO, byly by ale jiné. Zastavěnější, zalesněnější, bez většiny rezervací, chudší na druhy, méně malebné. Snad jim jejich krása a jedinečnost vydrží. A až se za dalších padesát let někdo zamyslí nad jejich ochranou, kéž si může říci: „Mělo to smysl!“ ■

ZÁKLADNÍ ÚDAJE O CHKO BESKYDY

- Vyhlášení: výnos MK ČSR, č. j. 5373/1973 ze dne 5. 3. 1973
- Rozloha podle výnosu: 1160 km² (skutečná 1200 km²)
- Nadmořská výška: 350 až 1324 m n. m.
- Maloplošná zvláště chráněná území: celkem 60 (7 NPR, 29 PR, 24 PP)
- Památné stromy: 22 (položek ÚSOP, celkem 25 jedinců)
- Evropsky významné lokality: EVL Beskydy (shodná s CHKO)
- Ptačí oblasti: 2 (Horní Vsacko, Beskydy)
- Území spravuje AOPK ČR, regionální pracoviště Správa CHKO Beskydy, Nádražní 36, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm